

Csitáry G. Emil

Emlékiratok

(Készült 1964-1970 között, részletek)

Bevezetés

Nem életrajzot szándékozom írni. Sajnos, ennek az ideje már lejárt: akkor, mikor erről szó lehetett volna, az állandó életveszélyben semmi sem esett távolabb tőlem, mint emlékeimet papírra vetni! Pedig úgy hiszem, sok érdekességet tartogatott volna utódaim számára. Most utólag mégis megörökítem azt a sok-sok élményt, eseményt, ami a sors kegyéből osztályrészemül jutott. Két háborút, forradalmat, ellenforradalmat éltem át, nagy külföldi és hazai történéseknek voltam tanúja, két ízben láttam szinte máról holnapra összeomolni azt, amiben addig szentül hittem, és láttam újból és újból talpra állani, ha mindjárt nehezen és megtépázottan is, a magyar génuszt. Mindez megörökítésre várt volna, de a sors úgy látszik, mást akart. A Rákosi éra megtépte idegeimet, hófehérré tette fejemet, és ma, 72 éves koromban már nem érzek magamban elég erőt és energiát, hogy mindarról hűen be tudjak számolni, amit hosszú közpályám alatt átéltem. Így gyarló, megkopott emlékezőtehetséggel ma már csak „feljegyzéseket” tudok írni; ezek azonban nem pótolhatják a tervbe vett írásművet, de egyes részeiben talán alkalmat fognak adni utódaimnak, hogy hosszú, küzdelmes, ritka gazdag életemen keresztül meglássák, hitelesen meglássák azt a kort, amiben élnek, és amiben immár maguknak kell megteremteniük a szebb jövőt!

Ha néha, csendes óráimban keserűséggel gondolok arra, hogy a Rákosi-éra megfosztott „emlékeim” papírra vetésétől, csak az ad vigaszt, hogy az akkori viszonyok, az állandóan fenyegető házkutatás, kitelepítés, letartóztatás stb. között még a legártatlanabb írás is alkalmat adhatott volna arra, hogy a mesterségesen szított gyűlölet jobban és tökéletesebben érvényesülhessen! Így maradt el az ország történelme legválogatosabb korszakának leírása, és készült el helyette az alábbi rapszodikus feljegyzés.

1932-ben a Fejér megyei és Székesfehérvári Múzeum Egyesület átiratilag felhívta a figyelmemet, hogy közeledek 1938, Szent István király elhalálózásának 900. évfordulója, amit országos keretek között kellene megünnepelni. Ettől kezdve minden ténykedésem azt a célt szolgálta, hogy erre az időpontra egy fejlett kultúrájú, nagyon szép, tiszta város fogadja az ünneplőket. Akik

ebben az időben Székesfehérvárt látták, tanúsíthatják, hogy céloamat tökéletesen elértem, és a város túlzás nélkül valóban az ország első vidéki városa lett. Nem csak a szakemberek szemében, akik mint a Városi Mérnökök Egyesülete és a Polgármesterek Egyesülete, itt tartották évi kongresszusukat, hanem a közönségében is. Természetesen nagy segítségemre volt e tekintetben országgyűlési képviselőnk, dr. Hóman Bálint, aki mint a kormány egyik legbefolyásosabb tagja, kieszközölte a püspökség kertjében tervezett ásatás megindulását és az országgyűlés itteni ünnepi ülését. A régészeti feltárás előtt a püspökség kertjét egy nagy, ormótlan kerítésfal választotta el a Rákóczi úttól. Ennek végében állott az egyemeletes Eisenbarth ház, amelynek kertje benyúlott a Prohászka (ma Várfal) parkba is. A kincstár megvette a püspökség kertjének nagy részét, a város részéről pedig átengedtük a Rákóczi út püspökség melletti úttestét, és egy csere útján megszereztük és lebontottuk az Eisenbarth házat. Így az ásatás, amelynek első kapavágásánál Shvoy Lajos megyés püspökön, Hóman Bálint képviselőnkön és az Országos Műemléki Bizottság vezetőin kívül én is részt vettem, teljes erővel megindulhatott. Bár a kutatás az időközben történt szakszerűtlen feltárások folytán sajnos, nem hozott elő különösebb leletet, mégis nagyon nagy értékhez juttatta a várost. Elsősorban is eltűnt a püspökség szörnyű kerítésfala, az Eisenbarth ház lebontásával kibővült a Prohászka park, és helyet adott a mauzóleumnak, és ami a fő, az új határvonalon épült kerítésen elhelyezhetőkké váltak a részint már régebben előkerült szobor- és kőmaradványok, amik mind azt bizonyítják, hogy Szent István Európa híré bazilikája valamikor tényleg itt állt.

A templom szentélyében rendkívül sok sír került elő. Nem lehet vitás, hogy ide csak a királyok és az akkori idők vezető egyéniségei temetkezhetek. Sajnos az antropológusok egyik csontvázzal sem tudták bebizonyítani, hogy valamelyik királyunké volt. A síremlékleleteket ugyanis valószínűleg még a törökök elvitték, akik első ízben dűlték fel a bazilikát.

Az egyik sírból egy púpos ember csontváza került elő. Nagyon reménykedtünk, hogy a szakemberek megállapítják, hogy ez csak Könyves Kálmáné lehet. Reményünk azonban nem vált valóra, mert a tudósok újból csak azt hangoztatták: lehet, hogy a csontváz Kálmáné, de erre nincs bizonyíték.

Így valamennyi csontvázat a mauzóleum előtt egy közös sírba temettük, és föléje egy nagy keresztet he-

lyeztünk. A mauzóleumban helyeztük el később Szent István koporsóját. Ehhez csatlakozott a város, vármegye és az Árpád-háziak címerével díszített kapu, őrszoba, gyalogjáró, mely egyrészt elválasztotta ezt a területet a közeli izraelita templomtól, iskolától és óvodától, másrészt harmonikus, zárt egységet adott az egész rommezőnek. Amikor elkészülte után megfelelően kivilágítottuk, különösen szépen érvényesült Árkayné Szehtló Lili gyönyörű üvegfestménye, amely a mauzóleum ablakát Szent István életéből vett képekkel díszítette. Kétségtelen, hogy az ásatási terület feltárása, kiképzése és a város szívében való léte olyan patinát, jelentőséget ad a városnak, amit előbb-utóbb mindenkinek el kell ismernie. Annál is inkább, mert a Romkert még ma is az egyik legfontosabb idegenforgalmi látványossága a városnak.

Régen foglalkoztatott az a gondolat, hogy strandfürdőt és sportuszodát létesítsünk a városban, és ezzel elérjük, hogy a lakosság egy része vasár- és ünnepnapokon ne siessen a Balatonra vagy a Velencei-tóra. Amikor tervemmel a közgyűlés elé álltam, olyan hangok is hallatszottak, hogy ez ne a korcsolyapálya mögé kerüljön, ahová én terveztem, hanem a Sóstóra, ahol már rendelkezésre áll egy tavacska. Ez utóbbi vélemény nagyon tetszetősen hangzott, én azonban nem tartottam szerencsésnek. Nézetem szerint a strandfürdővel és sportuszodával városrendezési feladatot is meg kellett oldani, ami azt jelentette volna, hogy örökre eltüntetjük a korcsolyapálya mögött éktelenkedő ingoványt, és folytatásban helyet kap az annyira hiányzó városi park. Mivel súlyt helyeztem arra, hogy ez a javaslatom is egyhangúlag fogadtassék el, indítványomra lehívtuk Massány Ernőt, a Meteorológiai Intézet akkori vezetőjét, hogy döntse el, hol fúj kevesebb szél? A Sóstó pártiak ugyanis azzal is érveltek, hogy az általam indítványozott helyen állandóan nagy szél van. Massány meg is érkezett, és első kérdése az volt, hogy én hol akarom a fürdőket megvalósítani? Amikor kifejtettem álláspontomat, kiment a helyszínekre, és utána hazautazott. Rövidesen meg is érkezett szakvéleménye, amelyben az adatok tömkelegével bebizonyította, hogy az általam ajánlott hely a kedvezőbb, mert ott fúj kevesebb szél. Kérésemre lejött a közgyűlésre is, ahol élőszóval is kifejtette véleményét. Ez azután el is döntötte a vitát, és a közgyűlés egyhangúlag az én javaslatomat fogadta el. Azóta beigazolódott, hogy a helykiválasztás mind a város, mind a fürdő szempontjából nagyon kedvezőnek bizonyult, bár még ma sem tudom, hogy a jó Massány hogy tudta szakvéleményét megkonstruálni, amikor mi, fehérváriak gyermekkorunk óta tudjuk, hogy a kérdéses hely állandóan kapja a móri horpadásból a szeles levegőt.

A fürdők helyét előzőleg fel kellett tölteni, mivel az év nagy részében víz alatt állott. Egészen érdekes és egyedülálló formát találtam ki erre! A város haszonbérloinek túlnyomó része – még a jobb gazdák is – a várossal szemben haszonbér hátralékban voltak, ami

szintén hozzájárult a házipénztár krónikus fizetési képtenségéhez. Az üggyel a közgyűlés is foglalkozott, és úgy határozott, hogy akik haszonbér hátralékban vannak, nem vehetnek részt az esedékessé vált föld haszonbérbe adásában. Ez valójában nagy csapást jelentett volna a városra nézve. Egyrészt, mert a haszonbérek az addigival szemben szörnyen visszaestek volna, másrészt, mivel a legjobb gazdák, a város legmegbízhatóbb bérlői kiestek volna az árverezők közül. Pedig nem a szándék, hanem a lehetőség hiányzott a fizetésre. A terményárak ugyanis annyira visszaestek, hogy úgyszólván minden gazda tönkrement. Tudva tehát azt, hogy a haszonbér hátralékosok nagy része szívesen fizetne, ha erre módja lenne, közhírré tettem, hogy ha a „sárgaföldes gödörben” (a mai Villamossági gyár helye) kitermelnek és beszállítanak a strandfürdő és sportuszoda helyére egy kétfogatú kocsis agyagot, azért kocsinként 1 pengőt kapnak, amit hátralékokra számolunk el. Nosza, megindult erre a nagy munka, s olyan lázban termelték és szállították be a hátralékos gazdák az agyagot, hogy volt nap, amikor a lovasberényi út szinte feketéllett a ki- és befelé tartó kocsiktól. Az eredmény az lett, hogy egészen rövid idő alatt 35.000 kocsis agyagot szállítottak a fürdők helyére és ezzel előkészítették azt az építkezés megkezdésére. A 35.000 pengőt pedig az ínségakció pénztárából átutaltuk a földbérhátralék javára a házipénztárba, tehát ennyivel csökkentettük a hátralékot.

A fürdők terveit egyébként Matyók Aladár neves építész készítette, aki olyan ügyesen helyezte el a női és férfi öltözőket, a vendéglőt és a víztisztító berendezést magában foglaló szolgálati épületet, hogy a fürdőtelep ma is Székesfehérvár egyik legnagyobb látványossága. Eltekintve attól, hogy az érdeklődők az ország minden részéből sűrűn látogatták, a fürdőtelep a város közönségnek is megnyerte a tetszését. Hisz volt nap, amikor a helybeliek közül több ezren keresték fel. Különösen este volt szép a fürdő, amikor a nagyszerűen megdoldott világítás kihozta annak minden szépségét. A vendéglő éjjel 1 óráig tartott nyitva, és különösen péntek esténként 6-700 ember fogyasztotta el itt a vacsoráját. Bizony a mai generáció előtt ez már csak álmokképek tűnhet fel. Mivel a medencéket kútvízzel kellett feltöltenünk és a tisztítóberendezésen naponta keresztül engednünk, szükségessé vált, hogy melegvízről gondoskodjunk. Erre megfelelő alkalom is kínálkozott, mert Pávai Vajna Ferenc, a híres geológus, aki az ország legtöbb melegvizet adó mélyfúrását feltárta, előterjesztést tett a mélyfúrásra. Az ismert geológus azt feltételezte, hogy kb. 600 méter mélységnél feltétlenül megtaláljuk a kívánatos melegvizet, és mivel a mohai szénsavas medence benyúlik a város alá, és kb. 200 méternél savas vizet fogunk találni, a kettő keverékéből létrehozhatjuk a nagy kincset: a meleg, szénsavas vizet, ami Európában csak egy helyen, Mannheimben található. Sajnos Pávai Vajna Ferencre a többi geológus, valószínűleg féltékenységből nagyon

haragudott, és ahol csak lehetett, igyekezett minden kezdeményezését elgáncsolni. Ennek volt az eredménye az is, hogy a pénzügyminisztériumtól – Hóman Bálint meleg közbenjárása ellenére – csak egy egészen kis kaliberű, vagyis kisteljesítményű fúrógépet kaptunk kölcsön, a személyi és dologi kiadások megtérítése mellett, és ezzel kellett megkezdennünk munkánkat. Már akkor elhatároztam, hogy az eredménytől függetlenül a mélyfúrás, vagyis a mai Csitáry-kút helyén és mögötte, a Kalló malom előtt húzódó átlós útig nyúló térségben megtermem a város annyira hiányzó közparkját, közepén halas- és csónakázó tóval. E célból meg is szereztem az itteni és magánosok kezében lévő cca. 100 kh-nyi rétet, és megkezdtem a halastó mélyítését. Pechemre tervemet nem valósíthattam meg, mert közbejött a második világháború, ami minden nagyobb szabású kezdeményezést megölt, és az én polgármesteri székéből történő távozásomat is szükségessé tette. A várost járva és a tagadhatalatlanul tapasztalható fejlődést látva, bizony sokszor jut eszembe, mi lett volna, ha a polgármesteri székben maradvam megvalósíthatom azokat a szép terveket és elgondolásokat, amelyek állandóan foglalkoztattak. Egész biztos, hogy Székesfehérvár soha nem gondolt fejlődést ért volna el, és valóban az ország legszebb vidéki városa címére tarthatott volna igényt.

A „hallgatás tornya”, ahogy a helyi sajtó a fúróberendezést elnevezte, közben végezte a munkáját. Pápai Vajna Ferenc szakvéleménye sajnos, nem bizonyult valósnak, mert sem 600 méter mélységben, sem 1280 méternél, ameddig lefúrtunk, nem találtunk melegvizet. Újból kellett tehát a közgyűlésnek az üggyel foglalkoznia. Nehéz választ elém kerültem ekkor. Egyrészt geológusunk tovább biztatott, hogy a melegvíz feltétlenül alattunk van, csak mélyebbre kell érte lemennünk, másrészt az egyetem geológusai azt hangoztatták, hogy Székesfehérvár alattalában nincs melegvíz, tehát fölösleges pénzkidobás a további fúrás. Emellett egy nagyobb fúróberendezéssel újra kellett volna kezdeni a munkát, mert a kapott berendezéssel tovább fúrni nem lehetett volna. Ilyen körülmények között kellett állást foglalnom, illetve döntenem. Hosszas töprengés után úgy határoztam, hogy a mélyfúrás beszüntetését javaslom, mivel nem vállalhatom a fennforgó nagy kockázatot. Mint érdekességet említem meg, hogy a közgyűlésen ennek ellenére sok és komoly felszólalás hangzott el a fúrás folytatása, ill. az újabb hitel megszavazása mellett.

Amikor a fúróberendezést leszerelték és eltávolították, megmaradt a kb. 90, illetve 200 méter mélységből feltörő szénsavas víz, amit rövidesen igen megszeretett a város közönsége. El is nevezték Csitáry-víznek. Jelentkezett is rövidesen Klein Rezső, a hírhedt vállalkozó, aki az Árpád fürdőt és annak forrásait birtokolta, hogy a szénsavas víz hasznosítását adjuk bérbe. Ha jól emlékezem, évi 20.000 pengőt ajánlott fel érte. Én azonban nyomban és kereken visszautasítottam, azt hangoztatva, hogy

ha nem találtunk melegvizet, legalább ezt a feltörő vizet használja ingyen a város közönsége, hiszen az ő pénzén folytattuk a mélyfúrást. Az volt a szándékom, hogy a pezsgő forrásvizet, a jobb megközelítés érdekében, bevezetjük a Zichy liget elejére, ami által bizonyára megsokszoroztuk volna annak használatát. Sajnos, ezt az elgondolásomat is keresztülhúzták a közbejött események. A víz azonban oly nagy közkedveltségnek örvend, hogy ma is, amikor a szépen parkosított Béke ligetben van, számtalanul látogatják. Többen közölték velem, hogy nemrégiben, egy városi tanácsülésen szóba került e forrás vize is. Az egyik felszólaló, nyilván félelemből, nem merte azt Csitáry-víznek nevezni, hanem igyekezett az ismert kutat körülírni. Az ülést vezető tanácselnök, aki pedig meggyőződéses kommunista, ekkor rácsöngetett, és a következőket mondotta: „Tessék csak nyugodtan Csitáry-víznek nevezni. A nép adta ezt a nevet, nincs tehát semmi szükség arra, hogy másképp hívjuk.” Ennek a hozzáállásnak kell tehát tulajdonítanom, hogy a városról megjelent új térképek, amiket a Kartográfiai Intézet adott ki, és melyekből egy példányt én is megszereztem, a kevés érdekesség között a Csitáry-kutat is megjelölik. Bizony nem gondoltam valamikor, hogy áldozatos polgármesteri működésem egyetlen emlékeként, legalábbis egyelőre, ez a forrás marad csak fenn és viseli egy időben „foglalommá vált” nevemet.

Amikor a strandfürdőt és sportuszodát ünnepélyesen megnyitottuk, országgyűlési képviselőnk előző este lejött Székesfehérvárra. Természetesen levittem a fürdőtelephez, aminek nagyvonalúsága, gyönyörű kivilágítása annyira meglepte, hogy még aznap este telefonon intézkedett egyes személyek, közöttük a Testnevelési Tanács elnökének meghívása érdekében. Másnap azután valóban szép, előkelő társaság gyűlt össze a megnyitóra. Emlékezetem szerint ott volt a BM városi osztályának akkori vezetője, dr. Tatits Árpád és elfogadta a meghívást a Testnevelési Tanács elnöke, dr. Kelemen Kornél is. Ez utóbbi a tanács nevében egy szép plakettet adott át a fürdők megnyitása emlékére.

1932-ben a Társadalmi Egyesületek Szövetsége felszólított, hogy vegyek részt abban a küldöttségben, amely a trianoni béke ellen állást foglaló Mussolini, olasz miniszterelnöknek átadja az üdvözlésére egybegyűjtött kb. 10.000.000 aláírást. Jelentéktelen költséggel járt csak az út, és így Csikós Andor barátommal jelentkeztem. Hálókocsiban tettük meg a határig az utat, és ezért a Pekár Gyula író, volt külügyminiszter vezetése alatti küldöttség tagjaival csak a határon találkoztunk. Itt ünnepélyesen fogadtak bennünket, és ez megismétlődött Rómáig minden állomáson. Velencében kaptunk reggelit, és már itt is feltűnt a sok felírás, ami a házak falán az olasz rendszert és Mussolininét dicsőítette. Mivel ez nálunk akkor még ismeretlen volt, joggal hittük azt, hogy ezek a jelszavak a lakosság spontán kitörő érzelmeiből születtek, és az olasz fasizmus meghódította az egész lakos-

ságot. Rómában egy magyar tulajdonban lévő előkelő szállodában szállásoltak el bennünket, és ettől kezdve „szíves vendéglátóink” rabjaivá váltunk. Nem hiába kellett magunkkal vinni zsakettet, szmokingot és frakkot, volt olyan nap, amikor háromszor is át kellett öltöznünk. Ez meglehetősen terhes is volt, de tiszteletünkre olyan sűrű programot állítottak össze, és olyan sok volt a különböző hivatalos látogatás, fogadás stb., hogy a fárasztó kötelezettséget teljesíteni kellett.

Egyik este „szabadok” lévén, a szállodánk társalgójában megismerkedtünk a római magyar kolónia akkori vezető elnökével. Kiábrándító volt, amit tőle hallottunk. Elmondta, hogy az olaszok túlnyomó része torkig van a fasizmussal és Mussolinivel, s utálkozva nézi a hatóságok által eszközölt felírásokat. Szerinte Mussolini rendszere az első komoly erőpróbát nem fogja kibírni és össze fog roppanni, mert távol áll az átlag olasz lelktől és felfogásától. Másnap kerestük fel Mussolinit a Palazzo Veneziában, ahol egy nagyteremben asztalra helyezték a magunkkal vitt aláírásokat, mi pedig, a küldöttség tagjai, körbe álltunk az asztal előtt. Amikor Mussolini a szomszédos dolgozószobájából bejött, reám a lehető legrosszabb benyomást tette. Úgy nézett ki, mint egy rosszul öltözött kőműves. El sem tudtam képzelni, hogy miként válhatott egy ország diktátorává. Amikor azonban Pekár Gyula üdvözlő beszédére válaszolt, és beszédének kéziratát egyik kezéből hirtelen átkapta a másik kezébe, meg kellett látnom a vezetésre hivatott diktátort. Beszéde után egy ideig nézegette az aláírásokat, majd Pekár Gyula bemutatott bennünket neki, mire ő mindenkivel barátságosan kezét fogott. Utána, vagyis e napot követően egymást érték a különböző fogadások, bankettek, amikor is az akkori olasz vezetők és előkelőségek vettek bennünket körül. Egykettőről már le is maradtam, mert meguntam a sok hallgatást (nem tudtam szomszédaimmal beszélni), és telítve voltam a sok enni- és innivalóval. Igen nagy hatást tett reám a balilla-telepen tett látogatásunk, a gyermekek és ifjak bemutatott gyakorlatai. Nagyon szép volt az egész napos tivoli kirándulás, amikor a kitűnő ebéd után sokat gyönyörködtünk a ragyogó kertben lévő szökőkutakban és vízesésekben. Este, szállodánkban kb. tízen emléket kaptunk Mussolinitól római látogatásunk emlékére. Én is megkaptam Mussolini saját kezűleg aláírt fényképét, amit sokáig őriztettem. A közbejött események folytán azonban, mint annyi más, ez is nyomtalanul elveszett.

Este követünkhöz, Hory Andráshoz voltunk hivatalosak vacsorára, majd az ezt követő fogadásra, amelyen számos olasz előkelőség jelent meg. Ekkor módunk volt látni, hogy az idegenbe kihelyezett követ milyen nagy úr és menyinyire el van látva az ország legjobb terményeivel. Másnap, római tartózkodásunk utolsó napját a Vatikánban töltöttük. Megtekintettük a híres képtárat, múzeumot és a vatikáni épület hírességeit, mint pl. a Sixtus kápolnát és stancákat.

Délben a pápa, X. Pius fogadott bennünket a dolgozószobája melletti kis fogadóban.

Már előzőleg hosszú vita folyt arról, hogy miként viselkedjenek a küldöttség protestáns tagjai, akik között volt Raffay Sándor evangélikus püspök és Vásáry István, „a kálvinista Róma” polgármestere is, Szerintük ők nem hajthatnak térdet a pápa előtt, márpedig a rendes zárandokok csak térdepelve fogadhatják a pápa áldását. A vita azzal zárult, hogy a pápa, a protestáns államok képviselőihez hasonlóan, engedélyezte a küldöttségünk protestáns tagjainak a letérdeplés elhagyását. Ezzel azonban nem mindenki élt. Volt olyan, például Ercsey Péter közjegyző, volt Tisza-párti képviselő, aki protestáns volta ellenére elsőnek térdepelt le, amikor X. Pius megjelent. Ő és a vele együtt érzők azt hangoztatták, hogy ha az ember valahová elmegy, tartozik alkalmazkodni az ottani szokásokhoz, ha pedig ez nem tetszik neki, maradjon távol.

A pápa rendkívül kedves volt. A térdeplőket egyenként megáldotta, a nem térdeplőkkel pedig kezét fogott. A pápai kihallgatás délutánján Barcza, vatikáni követünk látott bennünket vendégül teára. Visszafelé ugyancsak minden állomáson búcsúztattak bennünket, sőt Velencében rövid körutat is tettek velünk és kitűnően megebédelttek.

Itthon, hivatalomban, nagyban folyt az 1938-as jubileumi évre való előkészülésünk. Ehhez tartozott az is, hogy a város háztulajdonosait különböző formákban felhívtam: tataroztassák házaikat, hogy Székesfehérvár külsejében is megújuljon. Kérésemnek meglepően nagy visszhangja támadt, és a házak túlnyomó része valóban tatarozásra került. Meg kellett azonban oldani a szálloda kérdését is. Az egyetlen elfogadható szálloda elhanyagolt, belső berendezése nem felelt meg az igényeknek, és feltétlen felújításra szorult. A tulajdonos, Tosch Károly hajlandónak mutatkozott erre, ha a szükséges hitelt segítik megszerezni, s ha megengedem, hogy az étterem kibővítése céljából az épülethez egy földszintes toldalékot építhessen. Az első feltételét hamarosan teljesíteni tudtam, mert kérésemre a Székesfehérvári Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank igazgatójának javaslatára biztosították a szükséges hitelt. Sajnos, a második feltétel teljesítése meggyőződés ellen való volt, mert jól tudtam, hogy a Magyar Király Szálloda szép, patinás épületét a toldalékpítmény el fogja rontani. Igyekeztem tehát a tulajdonost tervéről lebeszélni. Eredményt azonban nem értem el, mert érveimmel szemben a tulajdonos ismételtlen a szálloda-étterem gazdaságosságát állította szembe. Végül is engednem kellett, mert a szálloda modernizálása az akkori helyzetben életkérdés volt.

A munkálatok az ünnepi év kezdetére el is készültek, és a toldalékpítmény sem nézett ki olyan rosszul, mint ahogy elképzeltem. A bekövetkezett változások folytán ez a szálloda is városi kézbe került. (Mint hallom, az utódok olyan modernizálást hajtanak végre,

hogya a toldaléképületet is eltüntetik. Sajnos, csak 1966 év végére lesznek készen, és így addig a város, a növekvő idegenforgalom ellenére szálloda nélkül marad. Ugyanis a városi tulajdonba került szép kis szálloda, az Árpád már évek óta orosz tiszti szállóul szolgál. Bizony, ez az én időmben elképzelhetetlen lett volna.)

Meghallottam, hogy a Hági vállalat egy nagy sörözőt és éttermet épített Székesfehérváron a Vörösmarty tér és Tolnai utca sarkán. Mivel e vállalat egyik fő tulajdonosa és legfontosabb intéző egyénisége Dreher Jenő, a martonvásári földbirtokos volt, a minden székesfehérvári ügyért lelkesedő gróf Széchenyi Viktor főispán kíséretében felkerestem martonvásári kastélyában a „kegyelmes Dreher Jenőt”, és arra kértem, hogy ünnepi évünkre tekintettel a söröző emeletén létesítsen szállodai szobákat. Dreher Jenő szalonjában nagyon kedvesen fogadott, és uzsonnával kínálta meg bennünket, de kéréssem elől sajnos mereven elzárkózott. Ekkor láttam közvetlen közelről ezt a hihetetlenül nagy urat, sok tízezer hold és számtalan kitűnően jövedelmező vállalat és érdekesség boldog tulajdonosát, aki azonban fényes helyzetében is megmaradt mindig jó kereskedőnek.

Az ünnepi évre készülés során arra is gondolkodni kellett, mi lesz, ha a tervezett országgyűlés napján véletlenül eső lesz, és így a kiszemelt városházi udvart nem lehet használni. Erre az esetre kiegészítő megoldásként csakis a városi színház jöhetett szóba. Ezt azonban akkori állapotában a legjobb akarat mellett sem lehetett a jubileumi ünnepek legfontosabb eseményének színhelyévé tenni. Elkerülhetetlenné vált tehát a városi színház rendbehozatala. A közgyűlés elé persze nem lehetett állni, mert tagjainak jelentős része előtt vörös posztó volt a színház. Így ismét a jól bevált, régi receptet használtam, és részben az ínségakció felhasználásával saját hatáskörömben oldottam meg a rendbehozatalt. Ez utóbbi nemcsak az elhasználandó székek kicserélésére, hanem az új kárpitozásra és új függönyök vásárlására is vonatkozott. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy színházunk a modernizálás következtében annyira szép lett, hogy amint az itt járt Szendy Károly budapesti polgármester is megállapította, bátran odaállíthatjuk volna bármelyik székesfővárosi színház mellé. Ettől kezdve az ide jövő kollégáknak és idegeneknek büszkén mutogattuk Székesfehérvár új idegenforgalmi nevezetességét, megújított színházunkat. A közgyűlés tagjai persze boldog együttérzéssel vették tudomásul színházunk rendbehozataltát, és mindenkor nagy örömmel lépték át annak kapuit. Sajnos, a második világháború végén ez az ékességünk is elpusztult, mivel a bejövő orosz katonák felgyújtották ruhatárát, és nem volt senki, aki az épületben elharapózó tüzet eloltsa.

Abban az időben, a többi magyar városhoz ha-

sonlóan nekünk is egy kellemetlen vizsgálaton kellett keresztülmennünk. A Közérdekeltségek Felügyelő Hatósága, amely azt vizsgálta, hogy a város kezelésében lévő üzemek és vállalatok rentábilisak-e, és nem lehet-e azok díjtételeit, a fogyasztók tehermentesítése érdekében leszállítani, heteken át szinte megszállva tartotta a várost. A mi üzeink jó csemegének ígértek, mert kitűnően voltak vezetve, és évről-évre jelentős összegeket adtak a háztartásnak. Így valóban könnyen lehetett volna a díjtételeket csökkenteni, ami amellet, hogy a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságának jó pontot szerzett volna, kétségtelenül a város közönségének is tetszett volna, mert ki ne örült volna a közüzemi díjak mérséklésének. Pedig a mi díjtételeink országos összehasonlításban nagyon kedvezőek voltak, és hogy üzeink ennek ellenére erősen tudták segíteni a várost, kizárólag a nagyszerű, hozzáértő vezetésnek köszönhetjük. A székesfehérvári vízdíj a legkedvezőbb budapesti 18 fillérral szemben 20 fillér volt köbméterenként, vagyis a vidéki városok között a legolcsóbb. A villanydíj pedig 6,5 fillér hektowattonként, ami azt jelentette, hogy a villanyal rendelkező városok között az előkelő 13. helyet foglaltuk el. Tehát az adott körülmények között ez sem volt soknak mondható.

Amikor a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságának terjedelmes szakvéleménye a városi közgyűlés elé megérkezett, azon nyomban szót kértem és zárt ülést indítványoztam. Ezen azután elmondtam, hogy a közüzemi díjak leszállítása egy-egy fehérvári polgár számára alig jelent megtakarítást, ellenben a város elesik az üzemek támogatásától, és ezt csakis a polgárságot sújtó pótdóbból lehet fedezni. Végeredményben tehát a polgárság sokkal rosszabb helyzetbe kerül, míg azok a rétegek, akik pótdótot nem fizetnek, de állandó követelésekkel állnak elő (például a katonák), indokolatlan támogatásban részesülnének. Példaképpen felhoztam, hogy az egyik leghangosabb kigazda bizottsági tagnál nem egész 2 forintot tenne ki évenként, ha a villanydíját leszállítanánk, viszont a pótdótot nem fizető rétegek révén mégis csak hozzájárulnak, ha mindjárt nem is a kívánatos mértékben, a város kiadásaihoz. Felszólalásom és a részletesen ismertetett adataim olyan nagy hatást tettek, hogy ettől kezdve sohasem került többé szóba a közüzemi díjak leszállítása, sőt határozottan lehurrogták, akik ilyesmit csak érinteni is merészeltek. A Közérdekeltségek Felügyelő Hatósága természetesen meghátrált és elejtette javaslatát, amikor főispánunk jelentéséből értesült a közgyűlés egyhangú állásfoglalásról. Mindenesetre a város nagy szerencséje, hogy ezt a vizsgálatot simán megúsztuk.

Városunk nagy hátránya volt, hogy a centrumban nem kínálkozott megfelelő építési telek, ahol földszintes családi házakat lehetett volna építeni. Éppen ezért korszakalkotó eseménynek számított, hogy a hosszúsátéri rétek rendezésre kerültek, és aránylag kedvező feltételek

mellett a város egy nagyon szép, új telekhez juthatott volna. Sajnos, a második világháború után nyomdokunkba lépő generáció nem respektálta az annyi áldozattal létrehozott rendezést, a terület beépítésére vonatkozólag nem hozott külön építési szabályrendeletet, hanem lehetővé tette, hogy a családi házak helyett ipartelepek is épüljenek. Így megszűnt a szép terv, és örökre semmissé vált a tervezett kertváros. Igaz, hogy a mai rezsím, amint a példák is mutatják, a többemeletes nagy bérházakat szereti, és oda kívánja a város lakóit tömöríteni.

Nagy hibája volt Székesfehérvárnak, hogy nem volt komoly gyáripára, és további fejlődése elé leküzdhetetlen akadályok tornyosultak. Igaz, hogy abban nagy bűn terheli a mindenkori törvényhatósági bizottságokat is, amelyek különböző nehézségek támasztásával sorban megakadályozták az ipartelepek letelepedését. Soha semmi áldozatot nem akartak hozni és azt akarták, hogy a létesítendő ipartelep nyomban busás hasznot hozzon a városnak. Persze ilyen körülmények között minden tervezgetés dugába dőlt, és a város ipar nélkül maradt.

Hogy mi volt azokban az időkben a helyzet, legjobban a dohánygyár helyzete, illetve ügye igazolja. Díszpolgárrá választották meg id. Wekerle Sándort, aki a megyében született és a székesfehérvári gimnáziumban végezte a középiskoláit. Egészen fiatalon lett államtitkár, és így a díszpolgári kitüntetés valóban elsőként és egész fiatalon érte. Amikor a székesfehérvári küldöttség megjelent előtte, id. Wekerle Sándor állítólag a következőket mondotta: „A díszpolgárrá történt megválasztásomat azzal szeretném megköszönni, hogy a most felállításra kerülő dunántúli dohánygyárat Székesfehérváron fogom életre hívni.” Eget verő éljenzés volt rá a válasz, majd hazatért a küldöttség, és megkezdődött a szőlőhegyeken a szavakon való rágcsálódás. A vége azután az lett, hogy a dohánygyárnak nagy ellenzéke támadt, mert az „megdrágítaná a napszámokat” és „terjesztené az erkölcsstelenséget”, mert a dohánygyári munkásnők általában erkölcsstelenek. A küldöttség tehát újból felkereste az új államtitkárt és most már azt kérte, hogy a dohánygyár ne itt létesüljön. Amint mondják, id. Wekerle Sándor elnevette magát és az alábbiakat mondotta: „Nem tudom, hogy meddig leszek állásban, de egy biztos, sohasem fogok tudni kérést teljesíteni oly könnyen, mint ezt. A dohánygyár nem Székesfehérváron lesz.”

Elérkezett közben az 1938-as jubileumi év, amit 1938 január havában díszközgyűléssel nyitottunk meg. Ez alkalommal vettük birtokba az újonnan átépített és berendezett városházát is. Természetesen én voltam az egyik ünnepi szónok, és amint megállapíthattam, mind a Szent Istvánt méltató, mind a városházát átadó beszédemet nagy tetszés kísérte. Ez utóbbi valóban nem is volt csoda. Hisz az új városháza megépítését már a millennium alkalmával tartott díszközgyűlés „halaszthatatlanul sürgős feladatának” tartotta. A sok tervezgetésből azonban nem lett semmi, és közel 40 év múlva nekem kellett

ezt is, mint annyi egyéb mást, például az új közbiztonsági hidat, a legnehezebb viszonyok között megoldanom. A díszközgyűlést a városháza bemutatása követte, amikor is nemcsak a jó ízléssel berendezett főtisztviselői szobák, a legtöbb helyen szörnyű elhanyagoltságban lévő adóhivatal és a pénztár nagyon szép kialakítása és a fogadó és közgyűlési visszavonuló szobák művészi kiképzése, hanem a mérnöki hivatal végtelenül szellemes berendezésének megoldása is nagy tetszést aratott. Ugyanis a mérnöki hivatal egyes szobái, főként a vállalkozók előzékenységéből, különbözőképpen voltak kiképezve és berendezve, hogy ily módon az építeni szándékozó ügyfél maga előtt láthassa az alkalmazni kívánt építészeti anyagot. Elmondhatom, hogy mérnöki hivatalunknak, mint általában az egész városházánknak, a következő időben igen sok szemlélője és tanulmányozója volt.

Február hó elején – tervünknek megfelelően – újból lementünk San Remoba, éspedig ezúttal a tengerparton lévő Mediterran szállóba. Velünk jött apósom is, akire nagyon ráfért a pihenés, hiszen előző évben veszítette el hűségese feleségét. A szállodában kitűnő szobánk volt, sőt apósom mellettünk elhelyezkedő szobájához fürdőszoba is tartozott, amit mi is használhattunk. A földszinten lévő nagy étteremben majdnem olyan kitűnő koszthoz jutottunk, mint annak idején a Vulkánia óceánjáró hajón. A szakács előttünk tálat, zsúrkocsin hozta az ételt. Mindenkinek annyit, amennyit kívánt. Külön látványosság volt a gyümölcs tálalása. Egy tiroli ruhába öltözött kisleány tolt a kocsit, amely telis-teli volt rakva gyümölcscsel. Volt ott alma, körte, narancs, banán, grapefruit, datolya, füge, mogyoró stb. Mellettünk az étkezésnél egy magános férfi ült, aki állandóan kis házisapkát viselt. Meg voltunk győződve, hogy idegen származású rabbi lehet. Annál nagyobb lett a csodálkozásunk, mikor egyszer, mikor sok táviratot hoztak hozzám, megszólalt magyarul és érdeklődni kezdett, hogy miért kapom a sok táviratot. Kiderült, hogy kanonok az illető. Ettől kezdve persze nagyon jó barátságba lettünk, sokat voltunk együtt, sőt társaságában utaztam haza, mivel jó Emym még lenn maradt egy hétig apósommal. A sok táviratot pedig azért kaptam, mert a „város fejlesztése terén elért nagy érdemeimre való tekintettel” magas kitüntetésben részesítettek, amennyiben megkaptam a nyakban viselhető II. osztályú magyar érdemrendet. Eltekintve attól, hogy e kitüntetést Szendy Károly, a régóta ügyködő budapesti polgármester csak pár héttel előttem kapta meg, kitüntetésem magas voltát különösen a katonák értékelték, akik tudták, hogy a legtöbb hadtestparancsnok csak pár évi szolgálat után részesülhetett benne. Természetesen eleinte azt sem tudtam, hogy mihez gratulálnak táviratilag, de azután, mikor az érkező táviratokból kikösködtem a valóságot, őszinte öröm fogott el, hogy nem vagyok Székesfehérváron és így kikerülhettem az ünneplést. Amikor hazaértem, persze ez sem maradt el, de szerencsére már elvesztette aktualitását.

A Szent István jubileumi év különböző ünnepeiről, amelyek egész évemet alaposan igénybe vették, nem írok, mert ezek nagyon szépen rögzítve vannak a vitéz Szarka Géza és vitéz Láng István által írt jubileumi emlékkönyvben. A különböző, ma már történelmi emlékek számító képekkel illusztrált emlékkönyv egy példányát fiaim is megkapták, én pedig, mint életem legkedvesebb emlékét, nagy szeretettel őrzöm.

Székesfehérvárra történt visszatérésem után természetesen nyomban jelentkeztem a kitüntetés adó kormányzónál, aki bámulatosan rövid idő alatt fogadott. Mikor a testőrök által megszállt folyosókon át beléptem a szárnysegédi szobába, az ügyeletes szárnysegéd közölte, hogy rövidesen reám kerül a sor, kihallgatásomra 10 perc van számításba véve és amennyiben a kormányzó helyet kínál meg, akkor szabad csak felkelnem, ha a kihallgatás végét a kormányzó – alig észrevehető mozdulattal – tudomásomra adja. A szárnysegédi szobában igen sokan várakoztak, többek között olyanok is, akiket magas közéleti pozíciójuk folytán személyesen is jól ismertem. Amikor beléptem a kormányzó dolgozószobájába és elmondtam rövid mondókámat, az államfő igen kedvesen fogadott és az íróasztala melletti székre ültetett le. Elsősorban gratulált munkámhoz, megemlítve, hogy sokszor keresztülhalad a városon, és mindig csodálattal látja azt a dinamikus fejlődést, amelyen az ősi város az én polgármesterségem alatt keresztülment. Azután az országos politikára került a sor, és a kormányzó bámulatos közvetlenséggel kritizálni kezdte az ország pénzügyi szakembereit, akiket – amint mondotta – ő nevelt és ez idő szerint különböző helyeken vezető szerepeket töltenek be. Eközben egyikről-másikról olyan megjegyzéseket tett, hogy ha azokat nyilvánosságra hozom, abból országos botrány származhatott volna. Én azonban akkor is, de később is, csak hallgattam és figyeltem azt a bizonyos jelet, amikor távozhatok. Őszintén megvallom, rendkívül meglepődtem a hallottakon, és igazolva láttam azt az 1919-ben elfoglalt álláspontomat, hogy kormányzónk nem való államfőnek. Elképzeltem ugyanis, hogy ha előttem, akit akkor látott életében először, ilyen nyíltan megkritizálja minisztereit, tulajdonképpen az én előjáróimat is, milyen könnyen kiszedik belőle a ravasz diplomaták a legfontosabb államtitkokat.

Közben nyílt az ajtó, és bejött a szárnysegéd, bejelentve, hogy a soron lévő kihallgatandó, egy aktív miniszter, megérkezett. A kormányzó röviden csak annyit válaszolt, hogy „várjon”. Utána pedig folytatta eszmefuttatását. Még vagy 20 percig tartózkodtam nála, míg végre ama kijelentésével, hogy „ez évben sokszor fogunk találkozni”, elengedett. A szárnysegédi szobában élénk szemrehányással fogadtak és különösen az aktív miniszter volt mérges, hogy „felborítottam a kihallgatások rendjét”, de azután megbékéltek, mikor tudomásukra hoztam, hogy a szárnysegédi utasításnak megfelelően korábban nem volt módomban távozni. Arra a kérdés-

re azonban, hogy miről társalogtunk ilyen hosszú ideig, természetesen kitérően válaszoltam.

A kormányzónál történt második látogatásom a május közepén megtartott vitézi avatással függött össze. A székesfehérvári vitézi szék vezetőinek nyomására azt a kérést kellett a kormányzó elé terjesztenem, hogy az esedékessé vált vitézi avatást 1938-ban Székesfehérváron rendeztesse meg. A kormányzó nagyon kedvesen fogadta a kérést, láthatóan meg is örült neki, és nyomban beleegyezését adta ahhoz, hogy az évi vitézi avatást az ásatási területen, Szent István koporsója előtt tartjuk meg. Az audiencia időpontját természetesen ismét túlléptük, de a soros szárnysegéd ezúttal már nem akadt fenn rajta. A vitézi avatás, amint az említett emlékkönyvből is kitűnik, valóban nagyon szép volt, és azon az ország minden részéből igen sokan vettek részt. Az ásatási területet a honvédség igen szépen kiképezte, s a felállított tribünökön valóban az ország színe-java jelen volt. A kormányzó – felesége társaságában – különvonaton érkezett meg, őket az állomáson ünnepélyesen fogadtuk. Majd az ásatási terület mögötti kiszélesített járdarészen a kormány jelenlévő tagjai, a honvédség vezetői és a vitézi szék tisztségviselői köszöntötték. Utána megtörtént az avatás, és elsőnek a miniszterelnököt, Imrédy Bélát ütötte a kormányzó vitézzé. Ennek befejezése előtt Horthyné kiment a Széna térre, ott elhelyezte az Úrinők Otthonának alapkövét, majd felavatta a közelben épített Szent István elemi iskolát, megnyitva egyben az ott rendezett nagyszabású tanügyi kiállítást. A hivatalos személyiségeken kívül itt állandóan társaságában volt jó feleségem is. A kormányzónét a püspök hívta meg ebédre, majd újból a vasúton, a különvonatnál találkozott férjével. Amikor a kormányzó megtekintette a vitézek, katonák, frontharcosok és leventék nagyszabású díszfelvonulását, a városházára, hivatalomba ment, amit ez alkalomra teljesen átrendeztünk és sezlon beállításával pihenésre is alkalmassá tettünk. Ide én is felkísértem, amikor több ízben is őszinte elragadtatásának adott kifejezést megújhodott városházánk szép és ízléses berendezése fölött. Külön is megnyerte tetszését Erdey Dezső szobrászművész róla készített mellszobra és Kontuly Béla portréja. Mindkettőről megállapította, hogy ilyen jól sikerült szobor és arckép még nem készült róla.